

11

כתב עת לספרות

ביטאון איגוד כללי של סופרים בישראל

גיליון מס' 5, חורף 2001

העורך: חיים נגיד

מועצת המערכת: יעקב בסר, אריה סיון, צבי
עצמון, יהודית כפרי, פסח מילין

יוצא לאור על-ידי

איגוד כללי של סופרים בישראל
نقابة كتّاب عامة في اسرائيل

General Union of Writers in Israel

ת.ד. 16208, תל-אביב 052-404796

הנסיך הקטן: סיפור מלחמה

אגדת ילדים כתופעה תרבותית

כולנו קראנו את **הנסיך הקטן** לאנטואן דה סנט-אכזיפרי כספר ילדים; אבל נראה שיש לקרוא אותו גם כתופעה תרבותית ישראלית, שסימנה את החייל הישראלי האולטימטיבי בדמותו של הנסיך הקטן כקרבת מלחמה (בשלושים השנים האחרונות).

ואכן, די לקרוא (או לשיר) את הפואמה הקצרה ליהונתן גפן, על הנסיך הקטן מפלוגה ב', שגופו נפל חרישי במדבר הנורא של מלחמת יום כיפור, ושושנות מבכות אותו יחזור/לא יחזור (שהרי הוא בחזקת נעדר שמקום קבורתו לא נודע); או די לעיין ב"צו-קריאה" למאיר ויזלטיר, שם כופה המלחמה על הנסיך הקטן (המחוויל בשטחים הכבושים) לחסל עדרי כבשים ורועיהם (מדליקי הפנסים), שאם לא כן - תחסל היא אותו; או אפילו לעבור יום אחד בבית קברות צבאי, כדי לשוב ולמצוא על מצבותיהם של חיילים, פסוקים **מהנסיך הקטן** (לרבות מהשירים לעיל); או אז ניווכח לדעת עד כמה חלחל והיה הנסיך הקטן לנשוא סיפורי העקדה החדשים שלנו, כשהישראליות, הכורעת תחת השכול הבלתי נגמר, מרחיבה ומחדשת את לקסיקוגרפיית האבל שלה, גם באמצעותו של זה.

עם זאת, השאלה הפותחת בעינה עומדת: מדוע העיבוד הישראלי בחר דווקא בנסיך הקטן כדי לספר את סיפור המלחמה והשכול שלו. הרי הכול קוראים בו, כאמור, כבסיפור ילדים משעשע; סיפור ששפעת הדמיון היוצר מרתקת ומפתיעה בו, הן בהערותיו החינניות של אותו "ילד נבון" הקולט באופן בלתי אמצעי את העולם, והן בביקורתו ה"נועזת" על קהילת המבוגרים, בה הוא לא רק נוזף ועולב, אלא אף מתיימר לאלפה ולשנותה באמיתותו ותובנותיו. ואכן, לא בכדי הרבו להפוך ולהפוך בו גם כבספר אלגורי בעל השלכות הומניסטיות ופילוסופיות, כמו אדוארד קפסטאני, **הדיאלקטיקה של הנסיך הקטן** (1982), או גיימס היגינס, **ההזייה של הממשי** (1996), ואצלנו אביבה קרינסקי, **בעקבות הכוכב האבוד** (1992), המגייסת את המשנה האקזיסטנציאליסטית נוסח סארטר וקאמי כדי לחשוף ולמשמע כל אותם מסרים מובלעים.

פואטיקה זו של חיסוי או מובלעות פועלת גם לגבי אווירת הנכאים הקשה המשדרת את עצמה כאן בין השורות, ואם כי כולנו קוראים מחויכים ומשועשעים, אי אפשר לנו להתכחש או להימלט ממנה (כפי שנרחיב בהמשך). נראה שאווירת נכאים זו, היא היא שדובבה, בין היתר, את תרבות השכול הישראלית, שמדעת או שלא מדעת, תרגמה אותם זרמים סמויים של כאב צורב, אכזבה נדהמת, וצער הולך ונמשך, לצרכיה שלה. שהרי אם ידעה התרבות

סנט-אכויפרי באזרחי ובמידים
 פימין: ציור שלא פורסם
 צייד הנפרדים

הישראלית על כך, או לאו, מעצם התחברותו, מתמייך הנסיך הקטן גם תחת כותרת של סיפור מלחמה נואש; סיפור שנכתב במהלך ימיה האפלים ביותר של מלחמת העולם השנייה, ובמהלך התקופה האפלה ביותר בחייו של סנט-אכזיפרי. בתקופה זו (דצמבר 1940), ברח סנט-אכזיפרי לארצות הברית וחי שם כגולה במשך למעלה משנתיים. כאן יש להזכיר, שעם פרוץ המלחמה התגייס סנט-אכזיפרי לחיל האוויר הצרפתי ולקח בה חלק כטייס קרבי בקרבות האוויר הגורליים שהתחוללו בצפון צרפת. רק לאחר שצרפת נכבשה על ידי הצבא הגרמני, או בעצם נכנעה לו (יוני 40), סירב להישאר בצרפת תחת ממשלת וישי (שכידוע שיתפה פעולה עם הנאצים) וחיפש כל דרך להימלט ממנה. מאידך, סירב סנט-אכזיפרי גם להביע תמיכה במנהיגותו של שרל דה גול, שעמד בתקופה זו בראש ממשלה גולה בלונדון ("ממשלת צרפת החופשית"). אי לכך לא הצטרף, כפי שצופה ממנו, לחבריו הגולים בלונדון, והמשיך בדרך לא דרך לניו יורק. התבדלות זו החשידה אותו לא רק כאנטי דה-גוליסט אלא כדוגל במחנה הפאשיסטי, חשד שפגע בו והכאיב לו מאוד.

וכך בעצם הימים ההם, כאשר אירופה מקיזה דם של מיליוני אדם, חיילים ואזרחים, יושב סנט-אכזיפרי בניו יורק, רחוק מארצו וממולדתו, נטוש ונגד מחבריו (שהיו גורם מהותי וחינוכי לחייו ובחייו, וראה ספרו **ארצו של אדם** בפרק "בני אדם"), זר לתרבות האמריקאית ולחיים האמריקאיים, ועוקב בחרדה מטריפה את הדעת, כיצד הכיבוש המשתולל תופס תאוצה מיבשת ליבשת (ראה התיאורים המטאפוריים של שיחי הבאובב בקטילתם המהירה), כשהתרבות האירופאית המפוארת, הנאורה, הולכת ומתמוטטת תחת מגפיה הדורסניים של החיה הנאצית.

* * *

בהלכי רוח מעורערים ודיכאוניים אלה מייצר סנט-אכזיפרי - ספר ילדים. כאן יש לציין כי סנט-אכזיפרי היה רחוק מכל נושא שעניינו ילדים, הן אישית והן פואטית. מעולם לא כתב ולא חשב לכתוב ספרות ילדים, ובחייו הבוגרים לא היה לו כל קשר עם ילדים (הוא חי עם בת זוגו ללא נישואים, ולא הביא ילדים לעולם). כך שאין לנו אלא לתהות שמא האקלים הפסיכולוגיסטי של יאוש וחוסר אונים - הוא הוא שהבריא אותו אל ספרות הילדים; כלומר, עצם הפנייה לילד שימשה לו כאקט של אסקפיזם מהקיים, מההווה, ומעצמו, בחיפושיו אחר עיסוק תרפי, זמני ומרגיע.

ואכן, קטלוג ספרי הילדים מורה, כי מבחר מספרי הילדים, המפעימים ביופיים ובאנושיותם, נתחברו בתקופות מלחמה דווקא; ולא עוד אלא שיוצריהם

העידו בגילוי לב, שאכן הכתיבה לילדים שימשה עבורם אז אי של שפיות בכל הגיהנום מסביב. כך יו לופטינג, חייל בחיל ההנדסה הבריטי, שבעצם החפירות בחזית פלנדריה (מלחמת העולם הראשונה), הזה את דמות רופא-החיות התמהוני, דוקטור דוליטל, עליו סיפר במכתביו לבנו הצעיר (שכונה "do little" בשל עצלותו); כך טובה ינסן, המאיירת הפינית, שהתכוונה לכתוב את קורותיהם של ילדים במלחמה העולם השנייה, ומצאה עצמה בונה לה מקלט רגוע במרחביו של עמק מומין עם יצורים מוזרים-דמיוניים כמיטב המסורת הצפונית; וכך גם ג'ר טולקין, הפרופסור להיסטוריה של ימי הביניים, שהעניק לנו את **שר הטבעות** בסדרה של טרילוגיה (שנכתבה באנגליה המופצצת של ראשית שנות ה-40), ואשר חוקרי הספרות מציגים אותה כמשל על מלחמת העולם השנייה; ואי אפשר בלי לאה גולדברג, שבספטמבר 1939, עם פרוץ הקרבות באירופה, יצאה במאמר הקורא להמשיך לשיר דווקא בימות הזוועה: לשיר לאילנות הפורחים ולילדים היהודים לצחוק, כי חובה להזכיר לאדם כי עדיין אדם הוא.

לגבי סנט-אקיזפרי, הכתיבה בגלות אמריקה לא היתה כלל בבחינת אסקפיזם. ההפך הוא הנכון. בשנים ההן (1941-1942) הוא יושב וכותב שני ספרים. הראשון - **טייס מלחמה**, הוא ספר הקרבות שלו כטייס בראשית המלחמה.¹³ כלומר, באמצע מלחמת העולם השנייה, יוצא לאור בארצות הברית ספר, שמדווח ומספר ממקור ראשון את קרבות האוויר בין צרפת לגרמניה מספר חודשים קודם לכן: "עומדים אנו בשלהי מאי (1940, י"ב) בנסיגה גמורה, בשואה גמורה... בשלושה שבועות איבדנו שמונה עשר צוותים מתוך עשרים ושלושה. הומסנו כדונג. אמרתי אתמול ללויטננט גאבוי: 'נראה אחרי המלחמה', והלויטננט גאבוי ענה לי: 'הן אינך מתיימר קפטן שתישאר בחיים אחרי המלחמה?!' גאבוי לא חמד לצון. יודעים אנו יפה שאין מה לעשות אלא להטילנו אל תוך הקלחת הבוערת אפילו ללא כל תועלת... על כתפינו נשענת כל האסטרטגיה של הצבא הצרפתי. יער כביר עולה באש וצריך להקריב כמה כוסות מים לכבותו, ומקריבים... ומי העלה על דעתו להתאונן? כלום נשמעו אצלנו מעולם מילים אחרות מלבד: 'כן אדוני המפקד'... 'מובן אדוני המפקד'. אך... יש רושם אחד העולה על כל השאר. רושם של הבלותא. הכול מתבקע... הכול מתמוטט... עד כי המוות עצמו נראה כהבלותא... באנדרלמוסיה זו" (עמ' 11).

ואכן **טייס מלחמה** הוא טקסט תיאורי אותנטי, המביא מחיי היומיום של טייסים מתאבדים, היוצאים לגיחות מוות מעל שטחי אויב, לאסוף חומר

¹³ **טייס מלחמה**, תרגם מצרפתית: חיים גליקשטיין, ספריית פועלים/הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 1950.

מודיעיני, או להפציץ ולחבל בצבאותיו; אבל מאידך, זהו גם טקסט פרשני פוליטי המספר את המלחמה כהבלות אנושית, ואת האבסורדיזציה שלה במעבר משאננות וביטחון אל קלחת של תוהו ובוהו (עדרי אדם בורחים בדרכים, הרג שרירותי, ואטימות של מנהיגות וממשלה, שלא מפסיקה להתווכח, לא יודעת באיזו מדיניות לנקוט). כאמור, **בטייס מלחמה**, מתעקש סנט-אכזיפרי להתעמת עם השאלות הקשות ועם המראות הנוראים, וגם אם הוא חסר פרספקטיבה מקיפה להעריך את תמונת המלחמה כולה, הוא חוזר ובודק ומחטט בה מכל צד אפשרי.

עם זאת, דווקא בסצנות המחרידות ביותר, כשהוא נתקע בשטח אויב, מותקף בקרבות אוויריים לחיים ולמוות - לפתע הוא סוטה מהדיווח המוביל, ותוך כדי התופת סביב, הוא מתחיל לשוחח עם הילד שהיה פעם ועם האומנת שלו, פאולה. למותר לציין, שבקטעים אלה, מאבד לפתע הקורא את גבולות הממשי, כשאין הוא מבחין עוד, מי כאן בעצם מנהל את הקרב: טייס קשוח ומאומן, או ילד קטן ונפחד שזקוק לידה הרכה והמלטפת של אומנתו: "פאולה יורים אלי מלמטה. אני מציץ אל מד הגובה: שש מאות וחמישים מטר. העננים הם בגובה של שבע מאות מטר. טוב, איני יכול לעשות כלום... המנוע שלי משתעל... אני סוגר אפוא את אשנבי החרטום... הגיעה העת לפתוח את המיכל הרזרבי. אני מושך במנוף... מעיף עין אל לחץ השמן... שומעת פאולה? זה מתחיל להיות מזופת... כשהייתי נופל והייתי מתכסה חבורות. את היית חובשת לי רטייה של הרנוגא. עוד מעט אהיה צריך מאוד להרנוגא" (עמ' 89-90). כך הוא חולק עימה את הקרב, מתייעץ, מדווח, כמו מבקש כל הזמן את הבטחתה שזה יצליח.

* * *

תכני "ילדות", או ייצוגים מילדותו שלו, כמעט שלא הופיעו בספריו הקודמים, העוסקים אף הם בסכנה המתמדת המלווה את הטייס הקשוח בהתריסו באיתני הטבע כמו יכול להם **(דואר דרום, 1929; טיסת לילה, 1931; ארצו של אדם, 1939)**. לא כן **בטייס מלחמה**. כאן ההיאחזות בילדות מתפקדת כמו היתה מקום: מקום לעלייה לרגל, מקדש של זיכרונות, המעמת עצמו כמו כלי נשק נוסף כנגד המלחמה: "אני מפליג אל ילדותי. הילדות היא אותו מחוז גדול שכל אחד מפליג ממנו" (עמ' 61). ובהמשך: "אני מפליג בזיכרוני לימי ילדות כדי למצוא מחדש הרגשה של הגנה ריבונית. אין כל הגנה לגדולים. ברגע שאתה נעשה גדול, עוזבים אותך לנפשך. אך מי יעמוד בפני ילד קטן שפאולה אחת כל-יכולה מחזיקה בידו בחוזקה?" (עמ' 93). אבל גם: "משונה, בבת אחת נערמו החיים לערימה אחת. אני אורז את זיכרונותי. שוב לא יועילו לי. גם לא לשום אדם

אחר... בידי מצויה ילדותי שאבדה בחשכת הליל כשורשי אילן. חיי... עצבות של זיכרון" (עמ' 89, 91).

תחושת כוליות החיים, זו העומדת להיאבד רגע רגע, נרשמת בין החיבורים ראשית-קץ, ילדות-מלחמה,¹⁴ אבל גם בין טייס מלחמה (1942) לזה שראה אור אחריו: הנסיך הקטן (1943). אין ספק שמומלץ לקרוא את הנסיך הקטן בבד עם טייס מלחמה. אמנם הנסיך הקטן היא יצירה שעומדת בפני עצמה,¹⁵ והיא מרתקת ומרגשת ומעוררת למחשבה גם או בלי טייס מלחמה. מאידך, לקרוא את הנסיך הקטן עם טייס מלחמה, משמע להתוודע אל אותה מטבע על שני פניה. שהרי הנסיך הקטן הוא למעשה הפן האחר של טייס מלחמה. הוא עשוי מאותם מרכיבי יסוד ביוגרפיים, הגותיים ופוליטיים, רק שהוא משדר בייצוגים פואטיים שונים ממנו. לפיכך אין תימה שהנסיך הקטן הוא ספר עצוב, כואב וביקורתי לא פחות מאשר טייס מלחמה; ואם כי לא מתחוללת בו מלחמה בפועל, הוא טעון בתחושה מודעת של חידלון וקץ. הלא כל מסמני המרחב, בו מתנהלת העלילה, הם מסמנים של מוות: המדבר השומם והמפחיד ללא צמח, הבאר השבורה ללא מים, הד הריקנות המועצם פי כמה, וכמובן, הנחש שפותח וסוגר בסיפור נחיתתו ופרידתו של הנסיך.

ואכן היווצרותו של מבנה מסגרת, שכמו נועל את העלילה מכל צד ללא מוצא, מסתמנת בדיוקנו של נחש הבריון: נחש זה מופיע בראשיתו של הסיפור, כשהוא מסתתר בכובע גדול ומתחזה כפיל, באמצעו, כשהוא חד חידות על כוחו הקטלני, ובסופו, כשאין הוא עוד תחפושת או חידה, אלא "רוצח" גלוי וישיר המציע להכיש

¹⁴ סנט-אכזיפרי משחק כל הזמן בווריאציות של "ילדות", "מלחמה" ו"ילדות במלחמה", כאשר הוא משלב הבזקים ביוגרפיים של פרקי עבר מילדות שובבה בבית אחוזה גדול, משחקי מלחמה של ילדים ("האביר מאלקין" זה היה משחק שבדינו בעצמנו... היינו משחקים בו בימי סער גדול... מסתערים מעמקי החורש לעבר הבית, דרך שדה האחו, נושמים ומתנשמים... עדיין אני משחק ב'אביר מאלקין'. אני רץ לאיטי לעבר ארמון האש שלי, נושם ומתנשם" (עמ' 92-93), אך גם אסון טרגי של מחלה ומוות אח צעיר; יחד עם סיפורי הווה של הרג ילדים בקרבות לא נצפים, כמו אותה שיירה של נשים וילדים שנתפסה בין הגרמנים לצרפתים משני עברי הכביש, וכשהם מתחננים להפסיק את הירי עד שיעברו, התשובה החוזרת היא: "אנחנו עושים מלחמה".

דרך אגב, בהקדשה הפותחת את הנסיך הקטן, והמופנית לידידו ליאון ורת, מספר סנט-אכזיפרי לילדים-הקוראים על-אודות סבלם של ילדי צרפת הכבושה; ואותו ליאון ורת המופיע כאן נזכר גם בטייס מלחמה, בהקשר זה של ילדים במלחמה.

¹⁵ הנסיך הקטן, תרגם מצרפתית אריה לרנר, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1952 (ראה גם תרגומה של אילנה המרמן, שיצא באותה הוצאה, 1993).

את הנסיך הקטן ולהאבידו למוות. כלומר, שובו של הנסיך הקטן לביתו-כוכבו, אין הוא עוד מסע, כפי שזה התנהל עד כה באמצעות ציפורי נוד, אלא שיבה התובעת את אובדן הגוף באמצעות הרעלתו, גסיסתו וכליונו (לא בכדי מבקש הנסיך הקטן מהטייס להימנע מלהיות נוכח במעמד מזעזע זה).

במילים אחרות, סיפור הילדים, כמו סיפור המלחמה, טעון במצבור של אימי מוות המחלחלים לאורך כל אירועיו, שלא לדבר על האירוע הדומיננטי שעניינו טייס גוחן על מטוסו המקורקע במדבר, בניסיון לתקנו, והיה אם ישכיל להניעו, מה טוב, ולא - מחכה לו עינוי איטי ואכזרי של גוויעה מייסרת. וכך, בתפר הדק והשברירי הזה שבין חיים וכליון, עם רצף מצבים של אי הבנות וסכסוכים, לרבות סדרת דמויות חד מימדיות אטומות ומאיימות,¹⁶ נוצר קשר נוגע ללב בין שני יצורים בודדים, פליטי שחקים, שנפלו מלמעלה אל מקום לא מקום, כדי להווכח, ולו רק פעם אחת בחייהם, שיש וייתכן שיח בינאיש רגיש ומבין, גם אם הוא מקרי וזמני. כלומר, המציאות האלימה והעוינת של "המדבר" (המילה "מדבר" מופיעה בכל ספריו של סנט-אכזיפרי כמטונימיה לתוקפנות ועקרות רוחנית, לרבות ניו יורק המצטיירת אצלו כ"מדבר אמריקאי") שהיא גם מציאות ההזיה והסיוט של ספר ילדים זה,¹⁷ מציעה מציאות טריטוריאלית נוספת: מציאות אלטרנטיבית המוצגת באמצעות "מדריך שימושי", וכיוון שבאובדן ומוות עסקינן, נקרא לו "צוואה".

אם **טייס מלחמה** מתפתח כאילוטרציה למציאות חוץ ספרותית של מלחמה, כשזו מיטלטלת בין ילדות, מוות וצוואה (בין "באתי מילדותי כאילו מאיזו ארץ..." (עמ' 61), לבין "במוות... כשהגוף מובס מתבלט העיקר: האדם אינו אלא צומת של יחסים" (עמ' 101), **הנסיך הקטן** ה"ילדות" היא הצוואה עצמה. שהרי "ילדות" בטרמינולוגיה המשתמעת מכתביו של סנט-אכזיפרי, אינה

¹⁶ בדומה למחזות המוסר שעיצבו את דמויותיהם על יסוד ייצוג של תכונה אחת, שוזר סנט-אכזיפרי שרשרת כוכבי-לכת שעל כל אחד מהם שוכן אדם-תכונה. אלא שבניגוד למחזות המוסר בהם נחלקות הדמויות לשני קטבים של תכונות חיוביות שליליות, ממקד סנט-אכזיפרי את דמויותיו אלה בתכונות שליליות בלבד; כמו, אגו-חסר-מעצורים של מלך, אטימות של איש-עסקים, נתק מרחבי אנשי של גיאוגרף, מכניזם חסר-בקרה של מדליק פנסים, ועוד.

¹⁷ **הנסיך הקטן** שואב את תכניו גם מחוויה טראומטית אחרת בחיי הטייס סנט-אכזיפרי (דצמבר 1935). היה זה כאשר בטיסה מפריז לסייגון, התקלקל המטוס והוא נאלץ לנחות במדבר סהרה, רחוק מכל יישוב. חמישה ימים שוטטו הוא והמכונאי, ללא מזון, מתייסרים והוזים על סף אי שפיות ומוות. למזלם נתקלו בעובר-אורח בדווי שהצילם. חוויה זו עומדת במרכז ספרו **ארצו של אדם**. הספר ראה אור ב-1939, וסיפור העלילה, לרבות מסמני המדבר (שועלים, ריקנות, הד, באר יבשה וכדומה) הם חומרי היסוד של **הנסיך הקטן**.

רק תהליך התפתחותי ביולוגי המוגבל לזמן גילאי מוסכם; גם לא רומנטיזציה של גן עדן תמים וטהור שהכול אוהבים בבגרותם להתרפק עליו; אצל סנט-אכזיפרי "ילדות" היא עמדת חשיבה [State of mind], שעליה הוא מתדיין באמצעות שתי דמויות (הטייס והנסיך הקטן). דמויות אלה, המנהלות כאמור דיאלוג אינטנסיבי בשאלות ערכיות וקיומיות, הן למעשה התפצלות ייצוגית של שני ביטויי יצירה שאפיינו את אישיותו של סנט-אכזיפרי: הביטוי הטכנולוגי (מלאכת הטיס), והביטוי הפיוטי (מלאכת השיר; אנדרי ז'יד כינה אותו "משורר השחקים").

* * *

לפיכך, גם אם **הנסיך הקטן** מתחזה לספר ילדים ומתקשט באיורים של ילד עב"מי ויצורים פנטסטיים שלא מן העולם הזה, השימוש במסמנים של "ילד" ו"ילדות" הם מטאפוריים כאן. הנסיך הקטן אינו הפרא האציל נוסח ז'אן ז'אק רוסו, ואף לא הילד הצועק אמת נוסח הנס כריסטיאן אנדרסן. הנסיך הקטן מבטא עמדת חשיבה של ילד שהיה למבוגר, ונשאר ילד בשיפוטו הרענן תמיד (או ה"נאיבי" ה"בלתי אמצעי", אם להשתמש בשפתו של ^{ז'אן} ~~ז'אן~~ במסתו "על הנאיבי ועל הסנטימנטלי"); וכך מאשר זאת בן דמותו של סנט אכזיפרי **טייס מלחמה**: "לעולם אין מזדקנים, המפקד אליאס, היה זמן שהייתי מכבד את הגדולים. טעיתי".

לכן גם אם **הנסיך הקטן** מוין והוצב על מדף ספרות הילדים, אין בו מן האסקפיזם של ספרות הילדים. כאמור, יש בו מן המלחמה וזוועותיה, מן המוות ופחדיו, אבל גם מן החתירה תחתם, באותה צוואה המתעקשת להנכיח את עצמה חרף הסקפטיות והחידלון הקרוב. לפיכך יש לקרוא את **הנסיך הקטן** כצוואה מוסרית, אנטי מלחמתית, שבאה להמחיש על דרך הסיפור, אפשרויות להפקעת גילויי האלימות והתוקפנות אל "צומת יחסים" בונה יותר; צומת, בה מציב סנט-אכזיפרי תמרור דרכים שתלת-כיווניו אומרים: כמיהה לקומוניקציה; ב. חיוב הדיאלוג; ג. ראייה שמעבר לדברים. נפרט.

א. מלכתחילה מורה הטקסט על התארגנות חומרי הסיפור להתפתחות עלילתית של מסע, אשר יעדו האולטימטיבי הוא החיפוש אחר קשר: "רוצה הייתי לפתוח מעשה זה כדרך שמתחילים סיפורי אגדות, ולאמר: היה היה נסיך קטן, אשר שכן על כוכב שלא היה גדול ממנו בהרבה, והוא נשא את נפשו לידיד" (עמ' 14). ואכן אם **טייס מלחמה** הוא ספר רווי חברות, הנבחנת יום יום ושעה שעה בהתניה אכזרית של תלותיות והדדיות, עד כי לא פעם מתקשה סנט-אכזיפרי להגדירה במילים (מתאר אותה כ"עדינות" שמולידה "שתיקה", או כ"אש

לסומא" ה"מושיט את ידיו לפניו, ואין הוא יודע מניין באה הנאתו"), **הנסיך הקטן** הוא ספר של משאלה: משאלתן של שתי דמויות (הטייס והנסיך) שלא ידעו מעולם "אש" זו מהי, אך בעוד הטייס השלים עם חסר זה, הנסיך עדיין מתעקש לממשו, כאשר הכמיהה האובססיבית לאותה ידידות עלומה הולכת ומפתחת מעין סדנה לבירור פרובלמטיקה זו, כמו: מהו קשר, מה הקושי באיתורו, והאם ניתן לרכשו כמו כל חפץ הנצרך על ידו. ואכן, אין קורא שלא התפוגג למקרא אותו "אלף-בית של ידידות" שמשנן השועל לנסיך הקטן, כשהוא מאמן אותו ליכולות קומוניקטיביות - לא כצרכנות או כגילויי רגשות, אלא כלמידה ותרגול של סבלנות, שתיקה וטקסיות.

* * *

ב. "הדיבור הוא מקור כל אי הבנה", קובע השועל, "אך כל יום תוכל לשבת קרוב יותר אליי" (עמ' 63). במילים אחרות, התשתית האלמנטרית לכל מערכת יחסים היא הדיאלוג, אבל לא דווקא זה המילולי. ואכן, במדריך השימושי המוצע לעיל, אמור הדיאלוג להתנהל באמצעות כל דינמיקה קומוניקטיבית אחרת, כמו, תנועה, שפת גוף, צליל, ציור וכמובן שתיקה. כלומר, השפה האחת המחייבת את בני השיח היא האינטראקציה, כיוון שרק ההדדיות (הריגושית, האנרגטית, הוויברטית וכדומה) היא המפתח לקירוב ולחיבור.

כאן יש לציין כי התרגול לדיאלוג אינו רק המלצה מבית ספרו של השועל; הדיאלוג הוא עיקרון פואטי מכונן, המטעין את כל יצירותיו של סנט-אכזיפרי, בחוויותיו והתנסויותיו של האדם-הטס או האדם-המעופף. טיפולוגיה זו של האדם-הטס מכתובה לרוב דיוקן של אדם בודד ודומם. אמנם אין הוא טס בגפו, ובמטוסים של שנות ה-30 וה-40, המאכלסים את רוב הנובלות של סנט-אכזיפרי, מצוי גם מכונאי היושב מאחור; אלא שדמות האני-המספר, או הדמות המובילה, היא תמיד דמות דוממת, גם אם הטקסט משופע בשיח (ראה **דואר דום**, **ארצו של אדם**, **טיסת לילה** ואחרים). הכיצד? ובכן, שיח שתוק זה הוא מונולוג מופנם של הטייס, אותו הוא מנהל בינו לבין עצמו אל מול האותות והצופנים שהמעטפת השמיימית משדרת לו (כוכבים, עננים, רוחות, או נופים רחוקים של אדמה ואדם): "נתעצם הלילה ועלה כמין תימורת של עשן... אורות החלו מהבהבים בכפרים, קרצו זה לזה מערכות מזלותיהם... כל מה שאצר חיי אדם, היבהב וקרן... השעין עורפו לעור מסעד הכיסא... ושרוי בעיצומו של לילה כמין נוטר, רואה קריאות איתות אלה: אורות אלה, חרדה זו. כוכב פשוט זה שבצל: בדילות של בית. כוכב סמוך דועך: זהו בית הנסגר על אהבתו" (**טיסת לילה**, עמ' 9-10).

למותר לציין כי גם **הנסיך הקטן** מוצא את כינונו הפואטי באמצעות אסטרטגיה זו של שיח: שיח של הרבה שתיקות ומעט מילים בין מי שאמור לייצג מבוגר (הטייס) לבין מי שאמור לייצג ילד (הנסיך הקטן); ואם כי פער הגילים המוצע כמו מבטיח אי-הבנה נצפית מראש, הולך ומתחולל כאן דיאלוג אינטראקטיבי, שאינו רק מפרה את דובריו אלא מרתק את שומעיו. דיאלוג זה שמדגים בהצלחה תקשורת רגשית אינטלקטואלית בין שני יצורים שלא ידעו עד כה חיבור נפשי מהו, ממשמע למעשה (בעקבות דיונו לעיל) שיח פנימי של אדם המיטלטל בין קרעיו וסתירותיו (טייס מול נסיך), בניסיון ליישבם. במילים אחרות, אותו מבנה של שיח שמצאנו בנובלות לעיל, בין האדם-הטס לבין אותות הסביבה השמיימית - מיושם גם כאן; אלא שאם בנובלות מתנהל השיח כמונולוג תודעתי בינו לבינו, כאן הוא עובר טרנספורמציה של האנשה ומתפצל לשני דוברים נפרדים.

* * *

ג. הכיוון הנוסף בתלת-תמרור זה מצביע אל עבר ראיית הדברים הסמויים מהעין; ראייה שהיא מעבר לישויות חומריות ארציות, ומכאן הקושי לאמוד או להעריך אותן בקריטריונים של כסף או יוקרה, וממילא באתוס המצוי של תחרות, כוחניות, קנאה, ולא כל שכן מלחמה. ראייה זו היא ערובה למיתון האלימות, על פי הצוואה לעיל, כיוון שמעולם לא צחצחו ציבורים או לאומים את חרבותיהם בשל שקיעת חמה, ריח בשמיו של פרח שושן, נביעתו של מעיין נסתר במדבר, ובוודאי לא בשל יופיים של כוכבים. כלומר, הכרה בנוכחותן של ישויות סמויות מן העין מערערת באחת את סולם החשיבויות של האתוס החברתי המצוי, לסדר הירארכי הפוך בעדיפויותיו.

המלצה לדירוג חתרני זה היא, אין ספק, פועל יוצא של אותה עמדה תצפיתית חדשה שסנט-אכזיפרי, כטייס-הסופר הראשון, הכניסה לראשונה לספרות: עמדת תצפיתו של האדם-העל, השוכן באותה הוויה שמיימית הסמויה מן העין, וכמו אלוהים קטן - צופה, עוקב ומאבחן את הארציות שלמטה, כשהוא מפרקה, בודקה ומבררה מחדש לכדי תובנות נוספות. ואכן, מירב עלילותיו של סנט-אכזיפרי עוסקות בצורות האקזיסטנציה של "הסמוי מן העין", כשגיבורו הטייס חולק מחוויותיו אלה כאופוזיציה אלטרנטיבית לחיים הארציים הבורגניים על קטנוניותם, שממונם, סכסכנותם וניווטם. כך **הנסיך הקטן** (בפרק "הדברים החשובים סמויים מן העין"), וכך בקטעים הפזורים למכביר בנובלות שלו: "אלה שעל הקרקע מבחינים בנו מחמת השובל הלבן כפנינים שכל מטוס הטס בגובה רב, גורר אחריהם כצעקיף כלולות... אנו טסים, זאת אני יודע יפה... אף על פי שהכול כמו

ללא תנועה. בשדה-המירוץ המהירות נראית לעין. אולם כאן קיים מרחב בלבד, ולא זמן... בהביטי למטה איני רואה כלום מלבד ערב רב של מיטלטלים השייכים לדור אחר המוצגים לראווה כבמוזיאון... אני רכון מעל חלונות ראוה של מוזיאון... צעיף הכלולות שוב משרה עלי חלום בהקיץ" **(טייס מלחמה, עמ' 46-47)**; או, "עמיתי, לא אתה הוא האשם. איש לא סייע בידך מעולם להימלט. כאותה נמלה בנית את שלומך על ידי חתימה שחתמת במלט כל סדק ונהלול, דרכו עלול להיכנס האור. התקרבלת ככדור בשלוות ביטחונך הרופף, בשיגרה, במוסכמות המחניקות של חיי קרתנות, בהגיפך תריס צנוע בפני הרוחות והגאות והכוכבים... אין אתה יושב על כוכב-לכת תועה, ואין אתה שואל עצמך תשובות שאין להן מענה... פתחו לפני שערי עולם, בו אעמוד תוך שעתיים בפני הרהבים השחורים והרכסים העטורים בחזיזים כחולים, ולכשירד הלילה אקרא כבן חורין את נתיבי בכוכבים" **(ארצו של אדם, עמ' 209)**; וכן, "הוא עלה לאיטו לוליינית, מתוך באר שנפתחה ונסגרת תחתיו. וככל שעלה, כן נתמעט והלך רפש הצל שבשולי עננים והם חלפו על פניו כגלים שצחותם מתעצמת והולכת... פולטים את כל השלג שספגו מהירח... יפה מדי", הרהר. הוא תעה בינות לכוכבים המגובבים כריים כריים כאוצרות בתוך עולם שזולת הוא וחברו לא מצוי בו יצור חי. משולים היו לאותם ליסטים שבערי האגדה שנקלעו לתוך חדר אוצרות שממנו לא ייצאו לעולם, והריהם תועים ומשוטטים בין אבני יקר המפיקות נוגה של קרח, ועשירים הם עשירות מופלגת עד אין שיעור..." **(טיסת לילה, עמ' 77-78)**.

* * *

אנטואן דה סנט אכזיפרי לא המשיך לשבת בניו יורק, ועם סיום כתיבת **הנסיך הקטן** הוא מחפש דרך לשוב למלחמה, בנסותו כל אמצעי כדי להצטרף לצבא האמריקאי שנחת ב-1943 בצפון אפריקה. משרד הגיוס דחה את בקשתו: הוא היה בן 42. מבוגר מכדי לשמש טייס קרב. רק לאחר התערבות ידידו, בנו של הנשיא רוזוולט, גויס בכל זאת. לאחר שבאחת הפעולות התרסק מטוסו, קורקע שוב, אבל חודשים לאחר מכן, כאשר בסיס חיל האוויר האמריקאי עבר מצפון אפריקה לאי בים התיכון, קיבל אישור ל-5 גיחות. ב-31 ביולי 1944 נסק ולא שב. מדוע חזר סנט-אכזיפרי למלחמה? האם מתוך אותה נואשות שוחקת לשוב ולחזור אל הכוכב שלו (כדרך הנסיך הקטן)? האם מתוך בריחה אל המוות שהוא הכרח-מלחמה במוקדם או במאוחר? או שמא, כמו בספריו כך בחייו, הוא שולל את המלחמה מכל וכל, אך אינו בורח ממנה כפי שאינו בורח ממותו בה: "האדם אינו מת. האדם מדמה כי הוא מפחד מן המוות: מפחדים מן הבלתי צפוי, מהתפוצצות, ממך עצמך. מן הפחד? לא. אין עוד מוות כשפוגשים במוות" **(טייס מלחמה, עמ' 101)**.